

МІЖНАРОДНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 351/354.504
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2020.23.25>

ПОПАДИНЕЦЬ Г. О.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розглянуто роль міжнародних організацій у сфері охорони навколишнього природного середовища. Проаналізовано діяльність і структуру міжнародних організацій, що здійснюють екологічну політику. Досліджено основні аспекти й особливості об'єднаних зусиль у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлено недоліки здійснення міжнародної діяльності урядових і неурядових організацій і запропоновано шляхи їх усунення.

Особливу увагу автором приділено діяльності Програми ООН з довкілля (ЮНЕП), головне завдання якої полягає в забезпеченні лідерства й просуванні свого партнерства в охороні навколишнього середовища шляхом заохочення, інформування та розширення прав і можливостей країн і народів для поліпшення якості їхнього життя без шкоди для якості життя майбутніх поколінь. Проаналізовано програму ЮНЕСКО «Людина і біосфера», яка розвиває фундаменти сталого використання та збереження біологічного різноманіття та поліпшення відносин між людьми й навколишнім середовищем у глобальному масштабі, «заохочує багатопрофільну науково-дослідну роботу» природних ресурсів; роботу організації з питань продовольства й сільського господарства (ФАО), що займається сільським господарством, продовольством, лісами, рибальством і розвитком сільських територій; діяльність Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), що досліджує багато природних об'єктів, таких як атмосферне повітря, радіаційна безпека, вплив навколишнього середовища на здоров'я людей; роботу Міжнародної морської організації (ІМО), що має у своєму складі окремий орган, відповідальний за охорону морського середовища; працю Міжнародного союзу охорони природи (МСОП), заснованого в 1948 році, членами

якого можуть бути як юридичні, так і фізичні особи; діяльність міжнародної неурядової організації Грінпіс, яка відома своїми екологічними кампаніями із захисту навколишнього природного середовища.

Ключові слова: міжурядові міжнародні організації, неурядові міжнародні організації, довкілля, клімат, екологія.

Постановка проблеми. Нині в умовах розвитку цивілізаційних процесів все більше спостерігається антропогенний вплив на навколишнє природне середовище. Масштабність наслідків цього впливу має глобальний характер, що пов'язаний зі зміною клімату, забрудненням атмосфери й гідросфери, Світового океану, виснаженням надр, зменшенням біологічного розмаїття та лісових масивів, подоланням наслідків антропогенного впливу й техногенних катастроф тощо. Ситуація, що склалася, пов'язана з низкою факторів: зростанням промислового виробництва й світової торгівлі, ресурсно-екологічною взаємозалежністю країн, відсутністю узгоджених міжнародних екологічних критеріїв і стандартів, істотними відмінностями в підходах до розв'язання екологічних проблем у реалізації національних екологічних програм, запровадженням окремими країнами методів «зеленого» протекціонізму й екологічного імперіалізму й іншим. Зазначені явища небезпечні для людства в цілому, оскільки можуть призвести до незворотних змін у природному середовищі, що зробить Землю непридатною для життя. За таких обставин особливого значення набуває проблема налагодження ефективного міжнародного співробітництва й ролі міжнародних організацій у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародного співробітництва в галузі навколишнього природного середовища й здійснення екологічної політики розглядали у своїх працях А. Валюх, П. Гаман, Л. Зуб, М. Ладика, О. Макаренко, Я. Мовчан, О. Новакова, І. Синякевич, А. Сохнич, А. Якимчук та інші. Проте значення міжнародних організацій у сфері охорони навколишнього природного середовища залишається актуальним, що й зумовлює наукові дослідження.

Метою статті є дослідження ролі міжнародних організацій у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині існує значна кількість міжурядових і неурядових міжнародних екологічних організацій, які займаються науковими дослідженнями антропогенного впливу людини на клімат, атмосферу, гідросферу, рослинний і тваринний світ, проводять роботи в галузі біологічних наслідків забруднення ґрунтів, передбачення землетрусів і цунамі. Міжнародні організації об'єднують природоохоронну діяльність держав незалежно від їхніх політичних позицій, виділяючи екологічні проблеми серед інших проблем.

Головну роль у сфері охорони природи відіграє Програма ООН з навколишнього середовища (далі – ЮНЕП) – єдина установа в системі ООН, діяльність якої передусім спрямована на охорону довкілля. З моменту

свого створення в 1972 році ЮНЕП перетворилася на постійно дієву установу з особливостями міжнародної організації. Тепер сфера її діяльності охоплює основні екологічні проблеми людства: озоновий шар, питну воду, екологічний моніторинг, потепління, спустелення, зміну клімату, сталий розвиток, охорону лісів тощо [1].

Головне завдання ЮНЕП полягає в забезпеченні лідерства й просуванні свого партнерства в охороні навколишнього середовища шляхом заохочення, інформування та розширення прав і можливостей країн і народів для поліпшення якості їхнього життя без шкоди для якості життя майбутніх поколінь. Єдиною об'єднувальною метою всіх заходів цієї міждержавної організації, які неодноразово підтверджувалися останніми рішеннями Генеральної Асамблеї ООН (далі – ГА ООН), Глобального екологічного форуму на рівні міністрів і Ради керівників ЮНЕП, є екологічна складова частина сталого розвитку. Основними напрямками діяльності є екологічна інформація, оцінка й раннє попередження; координація конвенцій і розробка політичних інструментів; підтримка континенту Африки тощо.

ЮНЕП прагне стати глобальним координатором охорони навколишнього природного середовища, однак обмежені повноваження та ресурси не дозволяють їй повністю реалізувати це завдання. Певною альтернативою, покликаною заповнити вакуум ЮНЕП, було створення Глобального Форуму навколишнього середовища на рівні міністрів [2]. Це не означає, що ЮНЕП втратила свою роль головного форуму для координації та співробітництва держав у сфері охорони навколишнього природного середовища. Розвиток інституційної структури міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища набагато ширше, ніж питання ЮНЕП. Одним із можливих шляхів розв'язання цього важливого завдання є координація діяльності ЮНЕП та інших міжнародних організацій, що здійснюють створення спільних органів, регулярне проведення спільних засідань таких міжнародних організацій, як Глобальний екологічний форум на рівні міністрів, Комісія Організації Об'єднаних Націй із питань сталого розвитку тощо. Саме таким чином розвиток міжнародної інституційної системи здійснюється і нині. Посилення ролі ЮНЕП – завдання, на важливості якого неодноразово наголошували держави, Генеральна Асамблея ООН і багато декларацій останніх років, наприклад, Найробі-ська декларація 1907 р., схвалена ГА ООН [3].

Необхідно зазначити, що ЮНЕП залишається головним глобальним центром екологічної інформації, яка є зараз однією з найважливіших функцій ЮНЕП. Окрім зазначених вище наукових проєктів (зміни клімату, озонового шару), останнім і найбільшим проєктом у цьому напрямку є GEO (Global Environmental Outlook) – Глобальна екологічна перспектива, яка діє з 1995 р. Це комплексна оцінка навколишнього середовища. Третє видання проводить ретроспективну оцінку з 1972 р. і прогнозує тенденції розвитку глобальної екологічної ситуації на найближчі роки. Важливим елементом цієї оцінки є аналіз взаємозв'язку між політикою та станом навколиш-

нього середовища, оцінка ефективності заходів, вжитих за минулий рік, та ефективності сучасних політичних методів у майбутньому. ЮНЕП збирає інформацію для такої глобальної оцінки, використовуючи свої 35 центрів по всьому світу [1].

Заслуговує на увагу Програма ЮНЕСКО «Людина й біосфера», яка розвиває фундаменти (в межах природничих і соціальних наук) сталого використання та збереження біологічного різноманіття та поліпшення відносин між людьми й навколишнім середовищем у глобальному масштабі, «заохочує багатопрофільну науково-дослідну роботу» природних ресурсів. Протягом останніх десятиліть Програма зосереджувалась на сприятливому сталому розвитку шляхом збереження та сталого використання біорізноманіття. Основна практична реалізація програми й, мабуть, найвідоміша, – Всесвітня мережа біосферних заповідників, які є територією наземних і прибережних екосистем, створених для збалансування збереження біорізноманіття та його використання.

Значну роль у використанні й збереженні природних ресурсів відіграє міжнародна міждержавна організація з питань продовольства й сільського господарства (далі – ФАО), яка є головним спеціалізованим агентством ООН, що займається сільським господарством, продовольством, лісами, рибальством і розвитком сільських територій. Майже всі основні сфери діяльності ФАО містять екологічний компонент. Значна увага в роботі ФАО приділяється сталому розвитку, за що відповідає департамент сталого розвитку. Він координує діяльність ФАО з реалізації Порядку денного на XXI ст. і трьох міжнародних угод, у виконанні яких ФАО є одним з основних партнерів щодо збереження біорізноманіття та боротьби з опустелюванням і зміною клімату. В основному ФАО займається технічними питаннями, які розглядаються під час впровадження цих конвенцій (стандарти, бази даних тощо). Організація також займається агробіорізноманіттям, проводить дослідження та приймає рекомендації щодо генетично модифікованих організмів, біотехнологій у цілому. Компонент сталого розвитку в діяльності ФАО містить розробку політики й комплексних програм розвитку держав-членів. Значна робота ФАО стосується збереження та сталого використання лісів. Боротьба з опустелюванням спрямована на реалізацію однієї з головних цілей ФАО – продовольчої безпеки, що сприяє розвитку передових технологій виробництва харчових продуктів, зокрема тих, які поєднують сучасні технічні винаходи й традиційні знання про природні процеси. ФАО приділяє значну увагу збору, обробці й поширенню інформації [3].

Дослідженням природних об'єктів, таких як атмосферне повітря, радіаційна безпека, вплив навколишнього середовища на здоров'я людини займається Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ). Основними напрямками діяльності ВООЗ у сфері забруднення повітря є розробка керівних принципів щодо якості повітря та створення глобальної системи моніторингу забруднення повітря. Керівні принципи

не встановлюють стандартів щодо забруднення повітря (максимально допустимі концентрації або викиди), вони призначені для того, щоб допомогти країнам розробити свої власні стандарти з урахуванням соціально-економічних, культурних та інших факторів. ВООЗ бере активну участь у заходах із моніторингу, запобігання та усунення негативних наслідків радіаційного забруднення на здоров'я людей. Програми ВООЗ містять як іонізувальне, так і неіонізувальне випромінювання. Організація тісно співпрацює з іншими організаціями, особливо з Міжнародним агентством з атомної енергії (далі – МАГАТЕ), для адекватного реагування на радіаційне забруднення, викликане аваріями на ядерних установках. ВООЗ є стороною Конвенції про оперативне оповіщення у випадку ядерних аварій і Конвенції про допомогу у випадку ядерної аварії чи радіаційної аварійної ситуації, які є основою міжнародного правового механізму реагування на ядерні аварії.

Великі дослідження та моніторинг стану навколишнього середовища Землі проводить Всесвітня метеорологічна організація (далі – ВМО). Однією з її діяльностей, пов'язаною з охороною навколишнього середовища, є Програма з питань дослідження довкілля та атмосфери. Організація постійно вивчає склад атмосфери, фізику й хімію хмар, модифікацію погоди, прогноз погоди тощо. Крім того, ВМО здійснює глобальний моніторинг парникових газів, озонового шару, основних атмосферних забруднювачів, навколишнього середовища промислових регіонів та інших, здійснює моніторинг клімату на Землі, Світовому океані, Антарктиці й інших об'єктах загального користування.

Охороною морського середовища займається Міжнародна морська організація (далі – ІМО), яка має у своєму складі окремий орган – Комітет з охорони морського середовища, що виконує технічну роботу по забрудненню моря, зокрема запобігання забрудненню та ліквідації наслідків забруднення. ІМО також виступає як секретаріат Конвенції про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів, яка була розроблена під егідою ІМО [1].

Для виконання програми забезпечення ядерної безпеки й захисту навколишнього середовища від радіоактивного забруднення створене Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), яке розробляє правила будівництва й експлуатації атомних електростанцій, проводить експертизу прогнозованої та наявної ядерної енергетики рослин, встановлює стандарти радіаційного контролю безпеки їх виконання [4].

Діяльність МАГАТЕ містить:

- збір інформації та даних, проведення аналізів, звітів і публікацій із ключових технічних аспектів відновлення довкілля;
- запровадження узгоджених дослідницьких проектів із відновлення довкілля;
- належну експертну допомогу в цій сфері й координацію технічної діяльності проектів із реабілітації радіоактивних забруднених територій;

– підтримку розвитку планування управління та впровадження природоохоронних заходів для відновлення довкілля [5].

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) зосереджено на безпеці використання ядерної енергії в мирних цілях, запобіганні й реагуванні на ядерні аварії та розробці стандартів ядерної безпеки. У рамках МАГАТЕ були розроблені стандарти для побудови й експлуатації стандартів безпеки для ядерних установок. У цьому відношенні головним досягненням стало прийняття Конвенції про ядерну безпеку 1994 р. У відповідь на Чорнобильську катастрофу була розроблена Конвенція про оперативне оповіщення про ядерні аварії 1986 р.; Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії чи радіаційної аварійної ситуації 1986 р. Ці та інші конвенції, розроблені за участю МАГАТЕ, нині є основою міжнародного правового регулювання використання ядерної енергії.

Необхідно згадати про екологічну програму Ради Європи, що була започаткована в 1961 р. Натепер її діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища зосереджена в роботі Департаменту культури й культурної та природної спадщини. Загальноєвропейська стратегія біологічного й ландшафтного різноманіття, впровадження Конвенції про охорону дикої флори й фауни й природних середовищ існування в Європі, а також поширення знань та інформації про біологічне й ландшафтне різноманіття є основними напрямками діяльності Ради Європи в галузі охорони навколишнього природного середовища. Останній напрямок реалізується головним чином через публікації Ради Європи. Значним досягненням стратегії біологічного й ландшафтного різноманіття стало прийняття Європейської конвенції 2000 р. [1].

Нині на міжнародній арені постійно зростає роль міжнародних неурядових організацій, особливо в галузі охорони навколишнього середовища. У сучасних умовах вони стали невіддільною частиною міжнародно-правового співробітництва в галузі охорони довкілля: самостійно або об'єднані в асоціацію здійснюють наукові дослідження, здійснюють екологічні проекти, беруть участь у міжнародних переговорах, проводять експертні оцінки й консультації.

Основною метою роботи міжнародних громадських екологічних організацій є досягнення компромісу й прийняття рішень у розв'язанні глобальних екологічних проблем, у тому числі шляхом залучення уваги громадськості й влади. Міжнародний характер організацій може впливати на виробників і продавців, вимагаючи від них дотримання екологічних стандартів і стандартів у всьому світі.

Громадські екологічні організації здійснюють моніторинг усіх змін у навколишньому середовищі для надання допомоги системі моніторингу й нагляду, збору даних про забруднення та охорону природи. Вони стали найактуальнішими нині, коли за допомогою Інтернету кожна людина або організація може дізнатися будь-яку інформацію. Значно спростили й активізували взаємодію між різними екологічними організаціями, з'яви-

лася можливість координувати дії з охорони навколишнього природного середовища. Різні наукові й освітні установи мають можливість обмінюватися досвідом та організовувати спільну роботу з різних питань охорони навколишнього природного середовища [6].

Неурядові організації, що діють на міжнародному рівні, тісно співпрацюють із міжурядовими, асоційованими членами ООН та її спеціалізованими установами, Радою Європи й іншими міжнародними організаціями. Так, близько 1 500 неурядових організацій мають статус асоційованої з Департаментом громадської інформації ООН, понад 400 мають консультативний статус при Раді Європи. Діяльність неурядових організацій на міжнародній арені дуже різноманітна, що зумовлено як цілями самих організацій, так і засобами їх реалізації [1].

Наприклад, наглядовий і консультативний статус в ООН має МСОП – Міжнародний союз охорони природи (далі – МСОП), заснований у 1948 р., членами якого можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. До складу Союзу можуть входити державні установи, міжнародні й національні організації (в тому числі неурядові організації). Нині МСОП налічує 980 членів у 140 країнах, Україна в МСОП представлена лише неурядовими організаціями.

Основним статутним видом діяльності цієї організації є допомога спільнотам будь-якого виду у справі збереження біорізноманіття та впровадження екологічно чистих і сталих методів використання природних ресурсів. З 1963 р. видає найбільший збірник відомостей про охоронний статус рослин і тварин у всьому світі – Червоний список Міжнародного союзу охорони природи.

Міжнародною неурядовою організацією є Грінпіс, яка відома своїми екологічними кампаніями по захисту навколишнього природного середовища, особливо тими, що реалізуються з використанням кораблів Грінпіс. Метою діяльності Грінпіс є:

- прискорення енергетичної революції для розв'язання глобальної проблеми нашої планети – зміни клімату;
- захист океанів, оскарження марнотратного й руйнівного промислу, а також створення глобальної мережі морських заповідників;
- охорона стародавніх лісів, тварин, рослин і людей, які залежать від них;
- робота у сфері роззброєння та миру для усунення причин конфлікту й заклик до ліквідації всіх видів ядерної зброї;
- створення майбутнього без токсичних речовин із безпечнішими альтернативними хімічними речовинами в продуктах і виробництві;
- агітація за сталий розвиток сільського господарства, відмова від генетично модифікованих організмів, збереження біорізноманіття та сприяння соціально відповідальному сільському господарству [7].

Нині Грінпіс – велика міжнародна організація, що функціонує в основному через міжнародні кампанії. Центральний орган Грінпіс, зареє-

стрований у Нідерландах, має Міжнародну раду (4 члени), яка затверджує бюджет і призначає виконавчого директора, який зараз працює в Організації. Представництва Грінпіс працюють у 41 країні світу. Кампанії як основна діяльність Грінпіс не насильницькі, вони мають характер конфронтації. Головним принципом Грінпіс є запобігання екологічної шкоди шляхом прямих ненасильницьких дій [1].

Значний внесок у вивчення перспектив розвитку біосфери й просування ідеї необхідності гармонізації відносин між людиною та природою вніс РК (Римський клуб), заснований у 1961 р. Основною формою його діяльності є розробка наукових прогнозів розвитку людства в його взаємозв'язку з природою, а також дослідницьких питань переважно в соціально-економічній сфері. Римський клуб розпочав роботу над вивченням проблем під назвою «Глобальні проблеми» й містить лише 100 осіб, які не представляють інтереси окремих держав (вчені, представники політичних і ділових кіл) [8].

Висновки. В основі глобальних екологічних проблем лежать процеси та явища глобального масштабу, які пов'язані з проблемою існування людської цивілізації. Саме глобальний характер сучасних екологічних проблем вимагає об'єднання всіх країн для їх розв'язання, оскільки жодна не здатна самостійно розв'язувати свої екологічні проблеми без багатостороннього міжнародного співробітництва. Однією з форм такої співпраці є створення міжнародних міжурядових і неурядових організацій; які здатні координувати спільні зусилля з охорони навколишнього природного середовища.

Література:

1. Репецький В.М. Міжнародне публічне право : підручник. 2-ге вид., стер. Київ : Знання, 2012. 437 с.
2. Резолюція Організації Об'єднаних Націй 53/242 : Резолюція від 10 серпня 1999 р. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/53/242>.
3. Валюх А.М., Зайцев Д.Б., Якимчук А.Ю. Роль міжнародних організацій у сфері збереження й відтворення природного капіталу *Державне управління: удосконалення та розвиток* : електронний журнал. Вид. № 8. 2017. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/12.pdf.
4. Морозова В.Н. Мировая экологическая политика и международное экологическое сотрудничество : учебно-методическое пособие для вузов. Воронеж : Изд.-полиграф. центр Воронежского гос. ун-та, 2007. С. 4–37.
5. Factors for formulating strategies for environmental restoration IAEA. URL: http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/te_1032_prn.pdf.
6. Люленко С.О. Громадські природоохоронні організації та напрями їх екологічної діяльності. *Молодь і ринок*. Вид. № 3. 2017. С. 62–66.
7. MacNeill J. The Greening of International Relations. *International Journal*. Vol. 45. No. 1. The Greening of World Politics (Winter, 1989/1990). P. 1–35.
8. Гетьман А.П., Разметаев С.В., Анісімова Г.В. Екологічне право України : навчально-методичний посібник. Харків : Право, 2012. 96 с.

Popadynets H. The role of international organizations in the field of environmental protection

Summary. The article considers the role of international organizations in the field of environmental protection. The activity and structure of international organizations implementing environmental policy are analyzed. The main aspects and features of joint efforts in the field of environmental protection are studied, the shortcomings of the implementation of international activities of governmental and non-governmental organizations are identified and ways to eliminate them are proposed.

The author pays special attention to the activities of UNEP, whose main task is to ensure leadership and promote its partnership in environmental protection by encouraging, informing and empowering countries and peoples to improve their quality of life without compromising the quality of life of future generations. The UNESCO Man and the Biosphere Program, which develops the foundations for the sustainable use and conservation of biological diversity and the improvement of relations between humans and the environment on a global scale, “encourages multidisciplinary research” of natural resources; the work of the Food and Agriculture Organization (FAO), which deals with agriculture, food, forests, fisheries and rural development; the activities of the World Health Organization (WHO), which includes many natural objects, such as: air, radiation safety, the impact of the environment on children’s health; the work of the International Maritime Organization (IMO), which has a separate body responsible for the protection of the marine environment; IUCN International Union for Conservation of Nature, founded in 1948, whose members can be both legal entities and individuals; Greenpeace, an international non-governmental organization known for its environmental campaigns.

Key words: intergovernmental international organizations, non-governmental international organizations, environment, climate, ecology.